

17. Asırda Rus İdaresi Altında Küçümoğulları ve Sibir Hanlığı'nı Yeniden Diriltme Çabaları

Descendants of Kuchum under Russian Rule and Efforts to Revive the Siberian Khanate in the 17th Century

Zafer SEVER (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
zafer.sever@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1876-0246

Özet

16. asrın sonunda gerçekleşen Rus işgalinden sonra Sibir Hanlığı'nın fiilen sona ermesinin ardından Batı Sibirya'da iki farklı sonuç tezahür etmiştir. Kimileri Moskova'nın yolunu tutup Rus sarayının hizmetine girerken, kimileri de hanlığın kadim topraklarında kalıp Rus işgaline karşı direnmeye başlamıştır. Sibir Hanlığı'ndan esir alınan isimlerin büyük bir kısmı, Moskova tarafından taltif edilerek Rus menfaatlerine hizmet etmiştir. Sibirya'da kalanlar ise Ruslara karşı büyük bir cephe savaşı vererek Batı Sibirya topluluklarıyla birlikte Sibir Hanlığı'nın mirasına sahip çıkmıştır. Bununla birlikte Urallarda Başkurtlar ve Güneybatı Sibirya'ya gelen Kalmuklar cepheyi genişleterek Ruslara karşı Küçümoğullarının yanında yer almıştır. Ancak yaklaşık bir asır süren bu mücadeleler sonucunda ise muvaffak olunamamıştır. Sibir Hanlığı ve Küçüm Han, Türk literatüründe kendine tedricen yer bulmaya başlasa da onun ardulları ve ondan sonraki dönemlerle ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışma Küçüm Han'ın Ruslar tarafından esir alınan tebaasının Rus Devleti içerisindeki faaliyetlerini ve onun varislerinin Sibir Hanlığı'nı yeniden diriltme çabalarını ortaya koyacaktır.

Anahtar kelimeler: Sibir Hanlığı, Küçümoğulları, Ruslar, Çarlık Rusya

Abstract

At the end of the 16th century, after the Russian invasion and the de facto dissolution of the Siberian Khanate, two different outcomes emerged in Western Siberia. Some travelled to Moscow and entered the service of the Russian court, while others stayed in the old lands of the khanate and started to resist the Russian occupation. Most of individuals captured from khanate were honoured by Moscow and served Russian interests. Those who remained in Siberia, like Kuchum, fought against the Russians and claimed his legacy alongside the West Siberian communities. Besides, the Bashkirs in the Urals and the Kalmyks who migrated to Southwest Siberia expanded the front and allied with the descendants of Kuchum against the Russians. Despite these struggles lasting about a century, an exact success was not achieved. Although the Siberian Khanate and Kuchum Khan gradually found a place in Turkish literature, almost no studies on his successors and the periods

Atf / Citation: Sever, Z. (2024). 17. Asırda Rus İdaresi Altında Küçümoğulları ve Sibir Hanlığı'nı Yeniden Diriltme Çabaları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 24 (2), 571-588.
<https://doi.org/10.32449/egetid.1482790>

after him. This study reveals the activities of Küçüm Khan's subjects captured by the Russians within the Russian State and the efforts of his heirs to revive the Siberian Khanate.

Keywords: *Siberian Khanate, Descendants of Kuchum, Russians, Tsarist Russia*

16. asrın sonunda Batı Sibirya'nın muhtelif bölgelerinde Rus birlikleriyle yaşanan çarpışmalar sonucunda Sibir Hanlığı'na mensup pek çok kişi Ruslar tarafından esir alındı. Aynı zamanda Rusların Sibirya'da tahakküm kurma çabası Küçüm Han'ın ardıllarının büyük bir direnişiyle karşılaştı. Hal böyle olunca kimileri peyderpey Rus esaretine girerken kimileri de Ruslara karşı büyük bir var olma mücadelesi hazırlığı içerisine girdi. Ancak bu iki durum uzun yıllar sürecektir bir zaman içerisinde gerçekleşti. Öncelikle hanlık içerisindeki çözülme esir alınma hadiseleriyle başladı. Rusların Sibir Hanlığı'ndan esir aldığı ilk önemli isim hanlığın önemli komutanları arasında yer alan Muhammed Kul'dur (Yesipov Kroniği, 2020, s. 63). Takip eden süreçte Moskova, Masalskiy Koltsov'u Sibirya'ya görevlendirdi. Koltsov, 1591 yılında yaptığı baskınla Küçüm Han'ın otağına saldırarak iki eşini ve oğlu Ebulhayr'ı esir aldı. Böylelikle Hanın ailesinden de Ruslara esir verilmeye başlandı (Abdirov, 1996, s. 116-117).

Sibir Hanlığı'nın Ruslara en çok esir verdiği olay ise 1595 yılında gerçekleşti. Sultan Ali, Voyvoda Domojirov'un ani bir saldırısına maruz kalarak mağlup oldu ve 60 kişiyi esir vermek zorunda kaldı. Ancak peş peşe gelen başarısızlıklar sebebiyle Küçüm Han'ın yakın akrabaları ve ona biat eden mirzalar arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başladı. Ruslar bu fırsattan yararlanarak onları Rus hizmetine davet etti. Ayrıca onlara reddedemeyecekleri şartlar sundu. Bu durum kısmen başarılı oldu. Küçüm Han'dan ayrılan ilk grup Taybugalılar, Nogay beyleri, Muhammed Kul'un annesi ve yakın akrabaları olmak üzere toplamda 38 kişi Moskova'nın yolunu tuttu (Abdirov, 1996, s. 117-118). Daha sonra 1598 yılında Andrey Voyeykov'un seferinde sayıları beş yüzü bulan son Sibir Hanlığı bakiyelerine büyük darbe vuruldu (Nebolsin, 1849, s. 12, 136; Abdirov, 1996, 124-125).

Ruslara karşı yapılan nihai muharebede Ruslar öncelikle Küçüm'ün ailesini ve yakın çevresini ele geçirmeye çalıştı. Ruslar için sıradan sayılan savaşçıların çoğu kılıçtan geçirildi ya da asıldı. Yanında sadece üç oğlu ve 30 askeri kaldı.¹ Ölen kişiler arasında Küçüm Han'ın kardeşi Eliten, oğlu Kanay, çok sayıda torunu ve mirzaları da vardı. Ailesinin pek çok üyesi, özellikle kadınlar esir alındı. Esir alınanlar arasında oğulları Asmanak (30), Şaim (20), Bibadşa (8), Molla (4-5) ve Kumış (1), büyük eşi Saltanım ve kızı Tulunbek (3), diğer eşi

¹ Ruslar Küçüm Han'a karşı büyük bir zafer kazanmasına rağmen onu Moskova'ya, ailesinin yanına davet etti. Ayrıca ona Çarlık tarafından maaş bağlanacağı sözü verildi. Ancak Küçüm Han bu teklifleri kabul etmedi. Skrinnikov, Rusların Küçüm Han'ın sağır ve kör olmasına rağmen ona cömert bir teklif yaptığını, Küçüm Han'ın buna rağmen teklifi kabul etmediğini belirtir. Bk. (Skrinnikov, 1982, s. 220).

Suydimhan (Sûyde-Can) ve kızları Durpatşa (Tûrçak) (10), Mundur (Muldur) (6), Karajan (3), çocuksuz eşi Yan Devlet, Aktulun ve kızı Gülsıfat (14), Aksuyrik ve kızı Akhanım (3), 1591 yılında esir alınan oğlu Ebulhayr'ın annesi Şapşan Hanım ve Küçüm Han'ın 14 yaşındaki kızı Kumız (Kumızıyak) vardı. Bu isimlerin yanı sıra Hanın Ruslar tarafından öldürülen oğlu Kanay'ın eşi Nogay Beyi'nin kızı olan Danay ve kızı Naurız Bek ve birçok damadı, gelini ve torunu da esir alındı. Bununla birlikte omuz omuza mücadele ettiği mirzaları Bayterek, Toka, Esengeldı ve Karauldı da Rus kemendine takılan isimlerden oldu (Nebolsin, 1849, s. 126-128; Abdirov, 1996, 124-125; Belyakov, 2019, 374).²

Son olarak bölgedeki Rus yöneticiler 1599 yılının Ocak ayında ele geçirilen esirleri Tara ve Tobolsk'tan savaş ganimeti olarak Moskova'ya gönderdi. Çar Boris Fedoroviç, esirlerle beraber gelenleri hizmetlerinden dolayı altınla ödüllendirdi (Remezov Kroniği, 2020, s. 190). Rus kaynakları ekseriyetle Küçüm Han'ın kalabalık ailesinden bahseder. Esir alınan kişiler göz önüne alındığında Hanın kalabalık bir aileye sahip olduğu görülmektedir. Hatta onun Ruslarla giriştiği mücadeleden önce Sibir'de iktidar mücadelesi verdiği sırada birçok yakınıni kaybettiği ifade edilir. Sibir Kroniklerinden “Pogodin Yazması'nda” Hanın on oğlunun olduğu ve yedisinin Sibir Hanı Sultan Seydak tarafından öldürüldüğü, bunun yanında Ali ve Altınay adlı oğullarının Moskova'da esir tutulduğu belirtilir (YLPPS, 1907, s. 282-295). Nihayetinde Küçüm Han ölmüş ancak geride büyük bir miras bırakmıştır. Onun ardından Rusya'nın farklı bölgelerinde ve Batı Sibiry'a da Küçümoğullarının, Rus kaynaklarının tabiriyle “Küçümüviç”lerin (Кучумовичи) devri başlamıştır (Bahruşin, 1938, s. 12).

1. Küçümoğullarının Çarlık Rusya İçindeki Faaliyetleri

Sibir Hanlığı'ndan birçok nüfuzlu kimsenin Rusların eline geçmesinin ardından esir alınanlar için yeni bir dönem başladı. Sibir Hanlığı'na mensup önemli bu şahsiyetler Çar Boris tarafından Moskova'da itibarlarına yakışır bir şekilde karşılandı. Onlar için Moskova'da özel hazırlıklar yapıldı. Başkente girdikleri zaman giyecekleri kürkleri dahi hazırda (Pçelov, 2015, s. 242-246).³ Moskova yönetimi gelen tüm esirleri Moskova'daki saraylara yerleştirmeyi düşünüyordu. Küçüm Han'ın eşleri, gelinleri, çocukları ve diğer esirlerin kalacağı altı saray seçildi. Ancak Çarlık yöneticilerinin yapmış olduğu planlama ailenin ve diğer esirlerin arasında yaşanan anlaşmazlık sonucu bozuldu. Yolculuk

² Bahruşin, Küçüm Han'ın birkaç saat süren bu çarpışmanın ardından tekneyle İrtiş'e geçerek Rusların eline geçmekten son anda kurtulduğunu ifade eder. (Bahruşin, 1938, s. 12).

³ Esirler için Moskova'da büyük bir hazırlık yapılmıştır. Bu hazırlıklar arasında en dikkat çekenlerden biri esirler için hazırlanan kıyafetlerdir. Elbiseler, kaftanlar ve kürkleri hiyerarşiye göre hazırlanmış, cinsine ve renklerine göre teslim edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. (Pçelov, 2015, s. 242-246).

esnasında kadınlar arasında gruplaşmalar oluşmuştu (Belyakov, 2019, s. 374-375).⁴

Moskova'ya yerleşen esirlerin kaderleri birbirlerinden farklı bir yol izledi. 1600 yılının baharına gelindiği zaman bir grup Sibiry Sultani, Moskova'dan ayrılarak kendi soydaşları Muhammed Kul ve Oraz Muhammed⁵'in hüküm sürdüğü Bejitskiy Verh ve Kasım Hanlığı'na gitmek için başvuruda bulundular. Çar Boris Godunov onların bu taleplerine onay verdi. Esirler arzularına göre Rus Devleti sınırları içerisinde serbest bırakıldı. Küçüm Han'ın eşi Saltanım ve kızı Tulumbek'in de aralarında olduğu bazı Sibir Sultanları, çocuklarıyla birlikte Bejitskiy Verh'e, Suydimhan ve üç kızı, Yan Devlet ve Kumız, Kazak Sultanı Oraz Muhammed'in yönetimi altında olan Kasım Hanlığı'na gitti. Kimileri Moskova'da kalmaya devam ederken birçoğu Yaroslav, Rostov, Vladimir, Vologda, Kargopol, Beloozero, Solikamsk, Velikiy Ustûg, Galiç, Novgorod, Nijniy Novgorod, Kazan, Ufa ve Samara gibi Rusya'nın farklı şehirlerine dağıldı. Sibiry'da kalanlar için çeşitli imtiyazlar veren Rus Devleti onları boyarlardan üstün bir yere koydu (Fayzrahmanov, 2007, s. 185; Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 272-283; Belyakov, 2019, s. 375). Ayrıca Küçüm Han'ın oğulları ve onların soyundan gelenler için "Sibiry Çarı" ünvanı verildi (G. B., 1905, s. 405).

Kasım Hanlığı'na gelen isimler arasında Oraz Muhammed'le akrabalık ilişkisi olanlar vardı. Aslında bu durum tesadüfi değildir. O dönem hanlar, evlilik kurumunu planlı bir şekilde işletiyordu.⁶ Küçüm Han da bu yolu izlemişti. Küçüm Han Sibir'in yönetimini ele aldıktan sonra iktidarını güçlendirmek için nüfuzlu ailelerin kızlarıyla izdivaç gerçekleştirmişti. İlk olarak Sibir/İsker şehri yakınlarında yer alan Beşik Tura şehrinde Mirza Devlet Bey'in kızıyla evlenerek yerel yöneticilerle aile bağlarını güçlendirdi. Daha sonra eski Kazan Hanı Murat'ın kızıyla evlenerek Rus işgali altında olmasına rağmen hâlâ bölgede etkinliğini koruyan Kazanlı yöneticilerin desteğini aldı. Küçüm sadece kendisi nüfuzlu ailelerin kızlarıyla evlenmekle kalmamış, çocuklarını da bu ailelerin çocuklarıyla evlendirmişti. En büyük oğlu Sultan Ali'yi Nogay Beyi Din Ahmet'in kızı Hanzade'yle, Kanay'ı Nogay Beyi Urus'un kızı Danay'la evlendirdi. Bu isimler Nogay Sultanı ve kurucusu Edige'nin torunlarıydı. Küçüm ayrıca en büyük kızını da Nogay mirzalarından Ak Mirza'ya gelin olarak verdi. Bu şekilde komşu beylerle de akrabalık kurmaya devam ettirdi. Sibir'de gücünü ve otoritesini sağlamlaştırdı (Abdirov, 1996, s. 51). Bu evliliklerin amacı başta siyasi olsa da Sibir'in elden çıkması ve bu insanların Ruslar tarafından esir

⁴ A. Belyakov, zorlu ve uzun bir yolculuğun ardından esirler arasında çıkan anlaşmazlıkların doğal olduğunu ifade eder (Belyakov, 2019, s. 374-375).

⁵ Oraz Muhammed de Ruslar tarafından Sibir Hanlığı'ndan esir alın isimler arasındadır. İsveç ve Kırım savaşlarında görevlendirilen Kazak Sultanı Oraz Muhammed, 1600 yılında Çar tarafından Kasım Hanı ilan edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Doğan, 2021, s. 44-45).

⁶ Evlilikler hakkında detaylı bilgi için bk. (Belyakov, 2019, s. 375-376).

alınmasıyla farklı bir boyut kazandı. Bahsi geçen kimselerin sıradan insanlar olmaması esirleri Rusya nezdinde daha kıymetli yaptı.

Moskova-Sibir Hanlığı mücadelelerinde esir alınan ilk isimlerden biri Muhammed Kul'dur. O, esir edilip Moskova'ya gönderildikten sonra Çarlığın hizmetine girerek İsveç ve Kırım'a karşı yapılan seferlere katıldı (Velyaminov-Zernov, 1864, s. 103, 106). Sibir tarihçisi Miller, Muhammed Kul'un Moskova'ya götürüldükten sonra onun "Sibirskiy Tsareviç Memetkul Altauloviç" yani "Sibirya Çarı" şeklinde adlandırıldığını ifade eder (Miller, 1999, s. 249). Çarlık belgelerinden Muhammed Kul'un 1600 yılında Bejetskiy Verh'te olduğu görülmektedir (RGADA, 1600). Bununla birlikte Küçüm Han'ın eşi Saltanım ve kızı Tulumbek'in de aralarında olduğu bazı Sibir Sultanları, çocuklarıyla birlikte Moskova'dan ayrılıp Bejetskiy Verh'e gitmek istediklerinde Muhammed Kul'dan izin talebinde bulunmuştu (Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 277-278). Bu bilgilerden Muhammed Kul'un Moskova tarafından taltif edilerek Bejetskiy Verh'e gönderildiği anlaşılmaktadır.

Ruslar tarafından esir alınan bir başka önemli isim Küçüm Han'ın oğlu Ebulhayr'dır. 1591 yılında esir edilen Ebulhayr, ömrünü Rus hâkimiyetindeki topraklarda tamamladı. Ebulhayr 1600 yılında vaftiz edilerek Andrey ismini aldı. Böylece Ebulhayr, Küçüm Han'ın soyundan gelen vaftiz edilerek Hıristiyan olan ilk kişi oldu. Daha sonra onun soyundan gelenler de onu takip ederek Rus isimleri aldılar. Bir başka deyişle asimile olarak Ruslaştılar. Onun oğlu Vasiliy Andreyeviç'tir. Vasiliy Andreyeviç'in oğlu yani Andrey'in (Ebulhayr) torunu Roman Vasilyeviç daha sonra Sibirya'da Knezlik yapmıştır (Fayzrahmanov, 2007, s. 186). Esir alınanlar arasında akıbeti iyi sayılabilecek isimlerden biri de Küçüm Han'ın torunu, Sultan Ali'nin oğlu Arslan'dır. Arslan 1598 yılında Voyeykov'un seferinde esir alınarak Moskova'ya gönderilenler arasındaydı. Arslan'ın Çar'la birlikte 1612 yılında gerçekleştirilen Litvanya seferinde olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Buraya kadar onun için tarihi seyir esir alınan diğer önemli isimler gibi klasik bir şekilde ilerledi. Ancak Kasım Hanı Oraz Muhammed'in ölümünün ardından Romanov Hanedanının ilk Çarı Mihail Fedoroviç tarafından o dönem sürpriz sayılabilecek bir kararla 1614 yılında Kasım Hanlığı tahtına Arslan çıkarıldı. Böylece Kasım Hanlığı yönetiminde Sibirya Hanları sülalesi başlamış oldu (Acar, 2008, s. 169-170).

Rus ilmi çevrelerce Moskova'yı uzun yıllar meşgul eden ve onun ardıllarıyla mücadele etmek zorunda kalan Moskova'nın neden Küçüm Han'ın torununu Kasım Hanlığı'nın başına getirdiği yoğun bir şekilde tartışıldı. Belyakov bu durumun birçok sebebi olabileceğini belirtir. Doğruluğu tartışılrsa da büyük ihtimalle babası Ali'nin Rusya'nın içerisinde bulunduğu karışıklık döneminde Romanovların yanında durmasından dolayı onun mükâfatlandırılmış olabileceğini ifade eder. Bir başka olasılığın ise diplomatik sebeplerle ilgili olabileceğini belirtir. Küçüm Han'ın ölümünün ardından oğlu Ali'nin kendisini

Sibirya Hanı ilan ettiğini, Rusların da bu ünvanı tanıdığını zikreden Belyakov, Ali'nin çocuklarından birinin Kasım Hanı ilan edilmesinin Ali'nin Sibirya Tatarlarının gözündeki prestijini artıracığı ve Moskova'nın Küçümoğullarını desteklediğini göstermek amaçlı olabileceği iddiasında bulunur (Belyakov, 2006, s. 11-12).⁷ Tüm bu görüşlerin yanı sıra Arslan Han'ın tahta çıkartılmasındaki en büyük sebepler arasında, onun han soyundan gelmesi ve Oraz Muhammed'in ardından bölgedeki Tatarları ve Müslümanları birleştirici bir güce sahip olabileceği düşüncesi gösterilebilir.

Arslan Han'ın Kasım Hanlığı'nın başına geçmeden önceki hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Onun Moskova'dan bazı eserlerle birlikte Kasım şehrine gönderildiği bilinmektedir. Arslan Han'ın 1627 yılındaki ölümünün ardından yerine oğlu Seyyid Burhan geçmiştir. Küçük yaşta olduğundan dolayı annesi Fatıma Sultan ile dedesi Seyyid Ak Muhammed Şakulov hanlığı yönetmiştir. Ancak Çarlık, Seyyid Burhan'ı Moskova'ya çağırıp Rus geleneklerine göre yetiştirip Hıristiyanlaştırma düşüncesindeydi. Bu sebeple ona Moskova'da Rus Çarının kızıyla evlenmeyi vadetmişlerdi. Rusların bu tutumunun sebebi Seyyid Burhan'ın Müslüman devletlerle ilişki kurmasını engellemektir. Ailesi yaşının küçük olduğunu bahane ederek bu teklifi reddetse de Seyyid Burhan, Çar Mihail Fedoroviç'in emriyle 1633 yılında Moskova'ya çağırıldı ve belli bir süre burada tutuldu. 1653 yılında baba tarafından büyükleriyle Çarı ziyaret eden Seyyid Burhan, ona hediyeler sunmuştur. Bu görüşmeden kısa süre sonra Seyyid Burhan vaftiz edilerek Hıristiyan olmuş, Vasiliy adını almıştır. Vasiliy, Ebulhayr'ın (Andrey) Hıristiyan olmasından sonra Küçüm Han'ın soyundan gelen ve Hıristiyan olan diğer bir isim olmuştur. Vasiliy aynı zamanda Kasım Hanlığı'nın ilk Hıristiyan hanıdır (Acar, 2008, s. 175-179).

Seyyid Burhan'ın Evdokiya ve Domna adında iki kızı vardı. Evdokiya, İmparator I. Petro'nun annesi Natalya Kirilovna'nın kardeşi M. K. Narişkin'le evlendi. Bir başka deyişle İmparator Petro'nun yengesi Küçüm Han'ın soyundan gelen bir sultan oldu. Küçüm Han'ın ardıllarının Rusya'nın birçok bölgesine gittiği belirtilmişti. Ancak Evdokiya Rus sarayına yakın olan isimler arasında yer aldı. Diğer kızı Domna ise Knez Yakovleviç Hilkov'la evliydi. Hilkov'un kökeni de Küçüm Han'ın oğlu Altınay'dan geliyordu. 1679 yılında ölen Seyyid Burhan (Vasiliy Arslanoviç) gerek kendi gerekse kendi varisleri açısından Küçüm Han'ın soyundan gelen en etkili isimlerin başında gelmektedir (Fayzrahmanov, 2007, s. 186). Vasiliy Arslanoviç'in ölümünden sonra Kasım Hanlığı tahtına annesi Fatıma Sultan geçmiştir. Sultan iki yıllık iktidarının ardından 1681 yılında vefat etmiştir. Böylece Rusların hem Türk illeriyle mücadelelerinde ileri bir karakol

⁷ Ayrıca Rusya'da yaşanan hanedan değişikliğinden sonra Mihail Fedoroviç Romanov'un ülkeyi yeniden şekillendirme düşüncesi Arslan Han'ın tahta çıkarılma sebepleri arasında gösterilmektedir. Ayrıca bk. (Belyakov, 2006, s. 11-12).

olarak kullandıkları Kasım Hanlığı sona ermiş (Temir, 2001, s. 562) hem de Küçüm Han'ın soyundan gelenler Kasım Hanlığı'nın son yöneticileri olarak Türk-Tatar hanlıkları tarihinin başka bir perdesinde rol almıştır.

Daha önce belirtildiği gibi Sibiry'a'da kalanlar Moskova tarafından taltif edilmişti. Mihail Romanov döneminde Küçümoğullarının soyu Küçüm'ün oğlu Altınay'dan geliyordu. Onun "Çar" olarak adlandırılan Dost Muhammed ve İş Muhammed adında iki oğlu vardı. Oğulları vaftiz edildikten sonra Petr Alekseyeviç ve Aleksey Alekseyeviç isimlerini aldı. Onlar öldükten sonra Moskova'da Novospasskiy Manastırı'na gömüldüler. Sibiry'a Çarı Aleksey Alekseyeviç'in Grigoriy, Vasiliy ve Dimitriy adında üç oğlu vardı. Onlar 18. asrın başlarına kadar Çar ünvanını kullandılar ve son Sibiry'a Çarları oldular. Bununla birlikte Aleksey Alekseyeviç'un başka oğulları ve torunlarının da olduğu bilinmektedir (Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 167). Sergey Vasilyeviç Lûbimov'un Rusya'da etkili olan bazı ailelerin şecereleri hakkında bilgi verdiği eserinde Küçüm Han'ın soyundan gelenleri "Sibirskie" adı altında ele almıştır. Eserde ilginç bilgi ve tespitler mevcuttur. Lûbimov, Moskova'da "Çareviçi" olarak adlandırılan Kazan, Kırım, Hive, Sibir ve Kazak Orda gibi birçok yerden çok sayıda nüfuzlu kişinin olduğunu ifade eder. Bunların ya Moskova tarafından ele geçirilen yerlerin yöneticilerinin torunları olduğu ya da Çarın otoritesini kabul ederek korunma ve sığınma arayan sürgünler olduğunu belirtir. Lûbimov, İtalyan rahip ve aynı zamanda gezgin Vimino Alberto'nun 1657 yılında Moskova'ya ziyaretinde mevzu bahis kişilerin sarayda bir hayli dikkat çektiğini belirtir. Küçüm Han'ın soyundan gelenlerin de Kasım ve Sibir'de etkili olduğu ve boyarların üzerinde bir konumda olduklarını yazar (Lûbimov, 1915, s. 55).

18. asra geldiğinde Küçüm Han'ın soyundan gelenler Moskova'da ve bilumum saray çevresinde saygı ve itibar görüyordu. Bu asırda Küçümoğullarının en önemli temsilcilerinden biri Vasiliy Alekseyeviç Sibirskiy'dir. Vasiliy, Çar Fedor Alekseyeviç'in karısının kız kardeşi Anna Semyonovna Grushetskaya'yla evliydi. Onun almış olduğu bazı kararlar Küçümoğullarının Rus topraklarındaki kaderinin olumsuz manada değişmesine neden oldu. İmparator Büyük Petro'nun, oğlu Çareviç Aleksey'le yaşadığı bir anlaşmazlıkta Çareviç'in tarafında yer aldı. Onun bu tercihi devasa topraklarına el konulmasına ve Arhengelsk'e sürgün edilmesine sebep oldu. Ancak gittiği yerde, bulunduğu meclislerde de muhalif bir tutum sergiledi. Kendisinin Sibiry'a Çarı olduğunu ilan etti. Bunun üzerine bazı davalar görüldü. Hatta yerel yöneticiler onun kilise çanlarına ateş ettiği ve Sibiry'a'nın Petro'nun olmadığını ifade eden eylemlerde bulunduğu yönünde Petro'ya şikâyetinde bulundu. Nihayetinde 1718 yılında İmparator I. Petro'nun emriyle Sibiry'a Çarları "Knez" olarak adlandırıldı. Böylelikle Küçüm Han'ın soyundan gelenlerin ülkedeki ayrıcalıklı konumuna son verildi (Lûbimov, 1915, s. 55; G. B., 1905, s. 406-411). Küçüm Han'ın soyundan gelen bir başka önemli figür Kasım Hanı Vasiliy Arslanoviç'in tek torunu olan Vasiliy İvanoviç'tir.

Ailesinin sahip olduğu ünvanı taşıyan son isimlerden Vasiliy İvanoviç 1722 yılında çocuksuz bir şekilde vefat etti. Onun ölümünün ardından Küçüm Han'ın soyundan gelenler Rus soylularıyla aynı seviyeye geldi. (Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 425).⁸ Bu tarihten itibaren Küçüm soylu pek çok isim Çarlık Rusya'sı sınırları içerisinde Rus soylularıyla aynı statüde varlığını sürdürdü (Lübimov, 1915, s. 76-79).⁹

2. Küçümoğullarının Sibir Hanlığı'nı Yeniden Diriltme Çabaları

Kozaklar ve ardından Ruslarla yapılan savaşlarda Sibir Tatarlarının büyük kayıpları oldu. Bu savaşlar sırasında halkın önde gelen isimleri, din adamları, tüccarlar ve birçok insan öldü. Asırlardırilmek ilmek işlenen manevi değerler, maddi kazançlar, hazineler, halkın tarihini yansıtan eserler yerle yeksan oldu. En büyük kayıp ise telafisi mümkün olmayan bağımsızlıklarının kayıydı. Tatarlar asırlar boyunca bu kaybın sonuçlarına katlanmak zorunda kaldı. Hanlık, bir taraftan esir alınan önemli isimler nedeniyle çözülme yaşarken, diğer taraftan Küçüm Han'ın ardılları için Rus işgaline karşı bir direniş harekâtı başladı. Küçüm Han'ın çocukları ve torunları Hanlığın yıkılmasını kabul etmedi ve Rus Devleti'ne karşı savaş açtı. Ruslara karşı başlatılan bu savaşta sadece Tatarlar değil, diğer Sibiry ve bozkır halkları da direniş gösterdi (Fayzrahmanov, 2007, s. 186-187).

Batı Sibiryadaki Rus işgali ve Kazak bozkırlarında yaşanan gelişmeler bölgedeki mücadelenin seyrini değiştirdi. 17. asrın başlarında Moğol kabileleri arasında karışıklıkların başlaması onların yönünü kuzeye çevirmelerine neden oldu. Kalmuklar, Çarlık Rusya'sının işgal ettiği Sibiry sınırlarına yığılmaya başladı. Bununla birlikte söz konusu kabileler Kuzey Kazakistan bozkırlarını istila etmeye başladı. N. V. Ustyugov, Güneybatı Sibiry'ya yaklaşan bu kabilelerin Ruslara karşı direniş gösteren Küçümoğullarıyla ittifak kurduğunu ifade eder (Ustûgov, 1974, s. 233). Küçümoğulları ve Nogay beyleri Rusları Sibir Hanlığı'na ait işgal ettikleri topraklardan Kalmukların yardımıyla atabileceklerine inanarak uzun yıllar sürecek bir mücadeleye başladı (Togan, 2003, s. 19). Kalmukların bölgeye geliş amaçları yaşanan iç karışıklıklar ve yeni otlak arayışları gibi görülse de onların fetih amacıyla batıya doğru göç ettikleri yönünde bilgiler vardır. Yani Rus sınırlarına barışçıl amaçlarla değil Rus şehirlerini istila etmek için gelmişlerdi. Onların Kazaklar ve Cengizhan'ın

⁸ Vasiliy Alekseyeviç anne ve babası için düzenlenen bir anma töreninde ailesinin şeceresini sunmuştur. Bk. (Lübimov, 1915, s. 79).

⁹ Ailenin 18. ve 19. asırlardaki erkek son temsilcileri arasında Knez İvan Bogdanoviç, Knez Luka Bogdanoviç, Knez Vasiliy Fedoroviç, Knez Aleksandr Vasilyeviç, Knez Sergiy Vasilyeviç, Knez Aleksandr Aleksandroviç, Knez Nikolay Aleksandroviç, Knez Fedor Aleksandroviç ve Knez Vasiliy Aleksandroviç, kadın temsilcileri arasında ise Aleksandra Yakovlena, Evdokiya Fedorovna, Yeliziveta Fedorovna, Aleksandra Fedorovna, Nataliya Fedorovna ve Nataliya Aleksandrovna gibi isimler gelmektedir. Bu isimler hakkında detaylı bilgi için ayrıca bk. (Lübimov, 1915, s. 76-79).

soyundan gelenler için güçlü bir figür olan Küçümoğullarının etrafında toplanması tesadüfi bir durum değildir. Ruslara karşı başlatılan harekâtın başında Küçüm Han'ın oğlu Sultan Ali vardır. Ali, 1607 yılında büyük bir Kalmuk kuvvetiyle birlikte Tara'yı geçerek Ufa'ya saldırdı. Bunun üzerine Moskova özellikle Kalmuklara karşı bazı tavizler vermek zorunda kaldı (Taymasov, 2009, s. 102). Ancak Sultan Ali, 1608 yılında Tobolsk'tan hareket eden Çerkas Aleksandrov liderliğinde bir birlik tarafından oğlu ve üç karısıyla birlikte esir alındı (Trepavlov, 2012, s. 76).

Batı Sibirya'da yeni bir gücün ortaya çıkmasıyla birlikte Sibirya toplulukları arasında yer alan Vogullar ve Ostyaklar 1609 yılında bu harekete dâhil oldular ve Rusların Sibirya'da kurmuş oldukları ilk şehir olan Tümen'e saldırı planladılar. Ancak başarılı olamadılar ve liderleri idam edildi. 1612 yılında Vogullar, Rusya'da bir hükümdarın olmadığına kanaat getirerek bu sefer Perm üzerine bir saldırı düzenlemek istediler. Ancak bu girişimde Rus voyvodalar tarafından başarısızlığa uğratıldı. Sibirya'da bunlar yaşanırken Mihail Romanov Rus Çarlığı'nın tahtına çıktı (Slotsov, 2014, s. 67-68). Rus topraklarına Kalmuklarla başlayan saldırı dalgası hâlihazırda Ruslara karşı direniş gösteren Küçümoğulları harekâtını da güçlendirdi. Sultan Ali 1616 yılında öldü. Onun ardından Sibir Hanlığı'nı yeniden diriltme çabasıyla verilen mücadelenin başına Küçüm Han'ın diğer bir oğlu İşim Sultan geçti (Miller, 2000, s. 42).¹⁰ İşim'in kuvvetlerini Tobol Nehri civarında yer alan Tabınlar oluşturdu. İşim, Oryatalar ve Astarhan'daki Şibaniler tarafından desteklendi. Esasen Batı Sibirya'da 17. asrın ilk çeyreğinde Rus garnizonları bozkır topluluklarına karşı bölgedeki huzur ortamını sağlayamadı. Bu mücadelede aciz duruma düştüler (Salmanov, 2021, s. 240-241).

1628 yılından itibaren Sibir Tatarlarının başında İşim Sultan'ın oğlu Abılay Sultan görülmektedir. Abılay, Sibir Hanlığı'nı yeniden kurma fikriyle Ruslara karşı bir isyan hareketi tertip etti. İlk olarak bölgedeki topraklara saldırarak çok sayıda kişiyi esir aldı, atlara ve birçok ürüne el koydu. Bu olaylar takip eden yıllarda da devam etti. En büyük askerî harekâtı ise Tümen ve Tara'ya saldırısı oldu (Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 96-97). Batı Sibirya'da cereyan eden söz konusu hadiselerin ardından Ruslara karşı başlayan başkaldırıları yönünü Urallara, yani Başkurt topraklarına çevirdi. Başkurtlar bir bir ayaklanmaya başladı. Togan, Ruslara karşı başlatılan bütün başkaldırı hareketlerinin başında Küçümoğullarının birinci derecede rol oynadığını belirtir. 1635 yılında Ruslar, Başkurtları ele geçirmek için harekete geçmiştir. Sibir Yolu üzerindeki Kuşçı, Bala-Katay, Salcavut, Karatabın ve Ay uluslarını kendine tabi ederek onları Uralların doğusundan batısına geçirmek istemişlerdir. Bu kabileler aynı zamanda

¹⁰ Zeki Velidi Togan Sultan Ali'nin öldüğü zaman Arslan, Han Suvar ve Can Suvar adlarında üç oğlu olduğunu ve esir edilip Moskova'ya götürüldüklerini ifade eder. Onların Kırım Hanının isteğiyle Kırım'a gönderildiklerini belirtir. Daha sonra Han Suvar'ın oğlu Ahmet Gerye Sultan'ın dünyaya geldiği ve Kırım, Başkurt ve Karakalpak davalarına katıldığını yazar. (Togan, 2003, s. 29).

Küçümoğullarına karşı muhalif taraftaydılar. Ancak Abılay Sultan, Kalmuklarla ittifak kurarak bunların batıya geçişini engellemiştir. Rus taraftarlarına darbe vurmasının ardından her yerde Ruslara karşı başkaldırı hareketleri başlamıştır (Togan, 2003, s. 28).

1635 yılının Haziran ayında Abılay bu sefer kardeşi Tüke'yle birlikte Ufa şehrine saldırdı. Ufa'dan gönderilen Fedor Kalovski önderliğindeki birlikler şehirden on beş verst uzaklıkta, Ufa Nehri'nin ötesinde şiddetli bir savaşa girdi. Her iki taraf da büyük kayıplar verdi. Sonunda Abılay'ın ordusu mağlup oldu. Bir ormanda mahsur kaldılar. On günlük bir kuşatmanın ardından kardeşi ve maiyetiyle birlikte ele geçirildiler. Esir alınan Abılay ve kardeşi daha sonra Moskova'ya gönderildi (Rıçkov, 1999, s. 52; Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 97). Yaşanan bu olay Ruslara mücadele halinde olan Tabın, Ming ve Yurmatı Başkurtlarının direnişini kırdı. Başkurtlar arasında olumsuz bir havanın oluşmasına sebep oldu (Togan, 2003, s. 20). Aynı zamanda Küçümoğullarıyla akrabalık ilişkileri olan Kalmuk hanlarından Guşi Han, Ruslardan Küçüm Han'ın torunlarının derhal serbest bırakılmasını istedi. Sibiryayı yerle bir etmekle tehdit etti. Ancak bu tehditlerin Rus nezdinde bir etkisi olmadı. 1641 yılında Abılay Sultan Beloozero'ya, kardeşi Tuke de Kargopol'a sürgün edildi (Trepavlov, 2011, s. 29).¹¹

Abılay'ın Ruslar tarafından esir edilmesinin ardından halefi, kardeşi Devlet Giray olmuştur. Togan, Devlet Giray'ın Sibir ve Başkurt topraklarında cephe tutarak Ruslarla mücadele eden son Sibir Sultanı olduğunu ifade eder (Togan, 2003, s. 20). Küçümoğulları, Ruslarla devam eden mücadelelerini nihayete erdirmeyi ve Sibir Hanlığı topraklarında genel bir ayaklanma yapmayı planladı. Ruslara karşı girişilen bu mücadele yine Küçümoğullarından Devlet Giray'ın hamiliğinde şekillendi. Batı Sibiry halkları arasında yer alan Ostyaklar, Vogullar ve Samoyedler de bu hareket etrafında birleşti. Devlet Giray'ın nihai hedefi Kalmuk ve Başkurtların yardımını alarak Sibir tahtına oturmak (Taymasov, 2009, s. 106). Devlet Giray topladığı birliklerle Tümen ve Ufa'da etkili oldu. Hasat zamanı yapılan baskınlarda Rusların vergi aldığı topraklarda büyük ganimetler elde etti. Abılay'ın oğlu Küçük de Devlet Giray'ın faaliyetlerinde boy gösteren diğer bir Küçümoğluydu. 1660 yılında Devlet Giray vefat etti. Onun yerine Küçümoğulları hareketinin başına Küçük Sultan geçti. Bu dönemde Kalmukların askeri bakımdan sayıca üstün olmaları Küçümoğullarını onlarla birlikte hareket etmeye zorluyor hem de Ruslara karşı olan politikalarını tam anlamıyla yerine getirmekte zorluk yaşıyordu. 1660'ların başlarından itibaren Ruslara karşı Uralların güneyinde ve Batı Sibiryada büyük bir hareket

¹¹ Miller, Devlet Giray'a kardeşi Abılay'ın 1650 yılında Moskova'da öldüğünü belirten bir bilgi verildiğini zikreder (Miller, 2005, s. 336); Trepavlov burada ifade edilen Moskova'nın Rus Devleti olabileceğini belirtir. Bk. (Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 98).

başlamıştı. Küçümoğullarının da etkili olduğu bu hareketlerde Başkurtlar önemli bir rol oynamıştır. Bu dönem Rusların politikalarına karşı büyük Başkurt isyanları çıkmıştır (Trepavlov, 2012, s. 104-105).

Başkurt isyanları Seyit Bahadır tarafından başlatıldı. Aynı zamanda bu isyan hareketi Küçümoğullarının da başkaldırısıydı. Küçük Sultan 1662-1664 yılları arasındaki mücadelesine Sibir ve Usa yolunda başladı. Bölgede yaşanan bu gelişmelerin karşısında Ruslar da boş durmadı. Çar, Kazan Valisi Volkonskiy, Knez Çerkasskiy'i ve Batı Sibiry'a'daki Rus ordusunu Başkurt topraklarına sevk etti. Volkonskiy ve Çerkasskiy'in birlikleri birkaç yerde Başkurtları mağlup etmeyi başardı. Bir kısım Başkurt barış talebinde bulundu. Ayrıca Küçük Ufa'yı çembere alsada ele geçiremedi. Çar, Başkurtların bazı taleplerini kabul etse de Başkurt toprakları üzerindeki emellerinden vazgeçmedi. Bu durum yeni mücadelelerin başlamasına neden oldu (Togan, 2003, s. 28-3; Trepavlov, 2012, s. 108-109). 1662-1667 yılları arasında Ruslara karşı gerçekleştirilen isyan hareketlerinin başında Küçük Sultan yer aldı. Başkurt ve Kalmuklarla birlikte bu mücadeleyi sürdürdü. Bazı Başkurtlar Küçük'ü kendi liderleri olarak kabul etti. Hatta Küçük'ün onlara "мая су[л]тан сдзим" "Benim sultanlık sözüm" şeklinde ifadelerin geçtiği yarlık verdiği bilinmektedir. Kendisini "Han" olarak tanıtan Küçük'ün, kendisine ait yazışmalarda sadece Küçüm Han dönemine atıfta bulunduğu görülmektedir (Trepavlov, 2012, s. 113-117; Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 122-125).¹² Bu bilgilerden Küçük'ün Küçüm Han'dan sonra onun en önemli varisi olarak kendisini gördüğünü söyleyebiliriz. Bu tarihten itibaren Küçümoğulları Urallarda, Sibir yurtlarında ve Kalmuklar arasında görülmemektedir. Küçük'ün maiyetiyle birlikte Karakalpaklara gittiği ve orada hayatını tamamladığına dair bilgiler vardır (Trepavlov, 2012, s. 122-123).¹³

Küçümoğullarının mücadelesi Devlet Giray'dan sonra organize bir cephe mücadelesi şeklinde geçmemiştir. Askeri akınlarla bozkırda vur kaç taktiğine dayalı bir mücadeleye dönüşmüştür. Küçük Sultan'ın ardından Başkurtlar Ruslara karşı mücadelesinde artık Küçüm Han'ın soyundan gelenleri politik bir güç olarak görmemiştir. Başkurtlar artık Kırım'dan, Kalmuklardan Kazaklardan ve Cungarlardan medet ummaya başlamıştır (Trepavlov-Belyakov, 2018, s. 130-131). Bahruşin 17. asır boyunca Sibir Hanlığı'nın bir varoluş mücadelesi verdiğini ama bu mücadelenin çaresiz ve yoksul bir mücadele olduğunu ifade eder. Küçümoğullarının 17. asır boyunca komşu halkların desteğiyle atalarının mülklerini ve yurtlarını Rus Devleti'nden talep ettiğini belirtir. Bahruşin bu

¹² 1668 ve 1669 yıllarında yazılmış Küçük Sultan'a ait iki yarlık Trepavlov tarafından yayımlanmıştır. Yarlıklar için bk. (Trepavlov, 2012, s. 115-116).

¹³ Küçük Sultan'ın ne zaman ve nerede öldüğü tam olarak bilinmemektedir. Küçük'ün 1671'de Karakalpakistan'a gittiği ve 1678 yılında bir Başkurt Hanı olarak öldürüldüğü de rivayetler arasındadır. Yine Küçük'ün ardından Küçüm Han'ın bazı torunlarının isimleri anılsa da onlar hakkında kesin ve yeterli bilgi yoktur. Bk. (Ryabinina, 2017, s. 106-107).

durumu Sibir Hanlığı'nın yıkılmaya yüz tutmasına, hatta fiilen yıkılmasına rağmen canlı bir organizmaya benzeterek Batı Sibirya'daki Tatarların Ruslardan önce devlet sistemiyle bağlarının güçlü ve köklerinin sağlam olmasına bağlar (Bahruşin, 1938, s. 12-13). Nihayetinde Küçümoğularının Ruslara karşı yaklaşık bir asır, birçok cephede süren bu uzun mücadelesi sonuçsuz kalmıştır.

Sonuç

Sibir Hanlığı'nın 16. asrının son çeyreği Ruslara karşı büyük bir direniş, 17. asrı ise Ruslara karşı ciddi bir varoluş mücadelesi şeklinde geçmiştir. Ruslara karşı muvaffakiyet sağlanamaması onlarla birlikte Batı Sibirya'daki diğer toplulukları da derinden sarsmıştır. Daha önce ifade edildiği üzere Küçüm Han'ın soyundan gelen bazı isimler Rus sarayının hizmetine girerken, kimileri de Ruslara karşı uzun yıllar sürecektir bir mücadele başlatmıştır. Küçüm Han'ın mirası noktasında Rusların Küçüm Han'ın tebaasından aldığı esirler dikkat çekmektedir. Esirlerin kaderleri birbirlerinden çok farklı olmuştur. Kimileri han, sultan olurken kimileri Rusya'nın muhtelif bölgelerinde hayatlarını tamamlamıştır. Özellikle Küçümoğulları Kasım Hanlığı'nın son dönemlerine iz bırakmıştır. Küçüm Han daha çok Sibirya'da Ruslarla olan mücadelesiyle tanınsa da onun en önemli faaliyetlerinden biri şüphesiz Sibirya'da İslamiyet'i yayma çabasıdır. Daha sonra onun soyundan gelen bazı isimlerin Hıristiyanlığı kabul etmeleri ve belki de Hıristiyanlığı yaymaları Sibir Hanlığı tarihinin en trajik sayfalarından biridir. Bununla birlikte Küçüm Han'ın soyundan gelenlerin Çar Fedor Alekseyeviç ve İmparator I. Petro'yla akrabalık kurduklarını görmekteyiz. Bu durum onları siyaseten güçlü kılsa da herhangi bir olumsuzlukta da aleyhlerine gelişen süreçlere maruz kalmalarına sebep olmuştur. İmparator Petro'ya kadar Küçümoğulları, Rus Devleti içerisindeki ayrıcalıklı statülerini korumuş "Sibirya Çarı" unvanlarını kullanmıştır. Ancak Rus menfaatlerinin dışında hareket ettikleri zaman tek bir kararla sıradanlaştırılmışlardır.

Küçümoğulları tarihinin diğer bir perdesi Ruslara karşı direniş ve Sibir Hanlığı'nı yeniden diriltme mücadelesi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Onların haklı şöhretleri Batı Sibirya'da ve bu bölgeye daha sonra o veya bu sebeple gelen toplulukları da cezbetmiş olacak ki Ruslara karşı Küçümoğularının safında yer almalarına sebep olmuştur. Rus Çarı Mihail Romanov zamanında Küçüm Han'ın torunlarından birini Rus hizmetine girip Kasım Hanlığı'nı yönetirken, diğer bir torununu Ruslara karşı Sibir Hanlığı'nı yeniden diriltme çabası içinde olduğunu görmekteyiz. Küçümoğullarının direnişinde Kalmuk ve Başkurtlar da etkili olmuştur. Kalmuklar ve Küçümoğulları her ne kadar müttefik olsa da özellikle Küçük Sultan zamanında anlaşmazlıklara düştüğü görülmektedir. Burada Ruslara karşı Kalmuklarla zorunlu bir birliktelikten söz edilebilir. Sözün hülasası Batı Sibirya sakinleri kendilerini Küçüm Han'ın varisi görmüş ve Sibir Hanlığı'nı yeniden diriltmek için defalarca Ruslara karşı ayaklanma başlatmıştır. Küçüm Han'ı takip eden ardılları onun verdiği mücadelenin bir örneğini Ruslara karşı vermiştir. Ancak esareti kabul edenler Rus sarayına hizmet etmek zorunda kalmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

- Abdirov, M. (1996). Han Küçüm izvestny i neizvestny.
- Acar, S. (2008). Kasım Hanlığı (1445-1681). IQ Kültür Sanat.
- Bahruşin, S. V. (1938). Zavoevanie Sibiri: Stenogramma lektzii Prof. S. V. Bahruşina proçitannoy 4 Marta 1938 g., İzdanie in-ta Usoverşenstvovaniya Pedagogov.
- Basin, V. Ya. (1971). Rossiya i Kazahskie Hanstva v XVI-XVIII vv., Vostoçnaya literatura.
- Belyakov, A. V. (2006). Araslan Aleeviç-Pasledniy Tsar Kasimovskiy, Ryazanskaya Starina 2004-2005. Vıpusk 2-3, 8-31.
- Belyakov, A. V. (2019). Tsaritsı Sibirskie. Zolotoordınskoie Obozrenie/Golden Horde Review, 7(2), 372-439.
- Doğan, O. (2021). Kazak Hanlığı'nın Çarlık Rusyası ve Cungarlarla ilişkileri. Türk Tarihi Kurumu.
- Fayzrahmanov, G. (2017). İstoriya Tatar Zapadnoy Sibiri, Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo.
- G. B. (1905). Sibirskiy Tsareviç Vasiliy Alekseeviç v Arhangelskoy Ssilke (1718-1727) gg. İz Arhivnih del Dalnego Severa. Russkaya Starina, Tom CXXII, Vıpuski 4-6, 404-411.
- Kratkaya Sibirskaya Letopis (Kungurskaya). (1880).
- Lúbimov, S. V. (1915). Opit istoričeskih rodoslovıy Gundorovi, Jijemskie, Nestvitskie, Sibirskie, Zotovi i Ostermani, Tip. Andersona i Loytsyanskogo.
- Miller, G. F. (1999). İstoriya Sibiri, Tom I. Vostoçnaya Literatura.
- Miller, G. F. (2000). İstoriya Sibiri, Tom II. Vostoçnaya Literatura.
- Miller, G. F. (2005). İstoriya Sibiri, Moskva. Vostoçnaya Literatura.
- Nebolsin, P. (1849). Pokorenie Sibiri.
- Pçelov, Y. (2015). Simvolika Darov Semye Hana Küçüma. Quaestio Rossica, 4, 242-246.
- RGADA. (1600). Fond 131, Opis 1, List 1.
- Rıçkov, P. İ. (1999). Topografiya Orenburskoy Gubernii, Kitap.
- Ryabinina Y. A. (2017). Poslednie Küçümüviçi na ũge Zapadnoy Sibiri v 1670-80-X gg, İstoriya, Ekonomika i Kultura Sredmevekovih Türko-Tatarskih Gosudarstv Zapadnoy Sibiri: Materialı III Vserossiyskoy (S Mejdunarodnim Uçastiem) Nauçnoy Konferentsii, Kurgan, 21-22 Apr., 105-108.
- Salmanov, A. S. (2021). Popitki Küçümüviçey i Başkir vossozdat Sibirskoe Hanstvo. Oriental Studies, 14 (2), 238-247.

- Sibir Hanlığı kronikleri I Yesipov Kroniği. (2020). (F. Ünal, M. Özkan, M. Karakulak, Z. Sever, H. Arslantürk, haz.). Ötüken.
- Sibir Hanlığı kronikleri III Remezov Kroniği. (2020). (F. Ünal, M. Özkan, M. Karakulak, Z. Sever, H. Arslantürk, haz.). Ötüken.
- Skrinnikov, R. G. (1982). Sibirskaya ekspeditsiya Yermaka. Nauka.
- Slotsov, P. A. (2014). İstoriya Sibiri. Ot Ermaka do Ekaterini. Veçe.
- Taymasov, S. U. (2009). Başkirsko-Kazahskie otnoşeniya v XVII veke. İzdatelstvo Nauka.
- Temir, A. (2001). Kasım Hanlığı. Türk Dünyası El Kitabı içinde (s. 560- 5652). I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Togan, Z. V. (2003). Başkurtların Tarihi. Türksöy.
- Trepavlov, V. V. (2011). Küçümüviçi i Kalmiki i geopolitiçeskiy mezalyans. Vestnik Kalmitskoogo İnstituta Gumanitarnih İssledovaniy, 1, 22-25.
- Trepavlov, V. V. (2012). Sibirski Yurt posle Ermaka. Vostoçnaya Literatura.
- Trepavlov, V. V.-Belyakov, A. V. (2018). Sibirskie Tsareviçi v istorii Rossii. İzdatelstvo Olega Abışko.
- Ustûgov N. V. (1974). Nauçnoe nasledie. Moskva, İzdatelstvo Nauka.
- Velyaminov-Zernov, V. V. (1864). İzsledovanie o Kasımovskih Tsaryah i Tsareviçah. Çast Btoraya.
- Yesipovskaya letopis po Pogodinskomu spisku (YLPPS). (1907). Sibirskiya Letopisi, İmperatorskaya Arheografiçeskaya Komissiya, 271-295.

EXTENDED SUMMARY

In the late 16th century, the Russian invasion of Siberia led to the de facto dissolution of the Siberian Khanate, which had two different consequences in Western Siberia. On the one hand, some prominent figures from the Siberian Khanate traveled to Moscow and started to serve at the Russian court, thus trying to harmonize with the new administration. On the other hand, those who preferred to stay in the ancient lands of the Khanate started a determined resistance movement against the Russian occupation. This study aims to examine in detail the social and political developments that emerged after the collapse of the Siberian Khanate, the critical events and resistance movements during this period.

The captured subjects of Kuchum Khan faced different fates; some were elevated to the titles of “khan” and “sultan” and thus assumed essential roles in the new conditions, while others completed their lives by living in various regions of Russia. In particular, the descendants of Kuchum Khan significantly impacted the last periods of the Qasim Khanate. Although Kuchum Khan is generally known for his struggles against the Russians in Siberia, one of his most significant achievements is his selfless efforts to spread Islam in Siberia. However, the fact that some of his descendants converted to Christianity and even started to spread this religion constitutes one of the most tragic and painful pages in the history of the Siberian Khanate. Nevertheless, the descendants of Kuchum Khan established kinship ties with Tsar Fedor Alexeyevich and Emperor Peter I and increased their political influence in Tsarist Russia. However, this close ties became a source of weakness in unfavorable events against them. Until the reign of Emperor Peter I, the Descendants of Kuchum maintained their privileged status within the Russian State

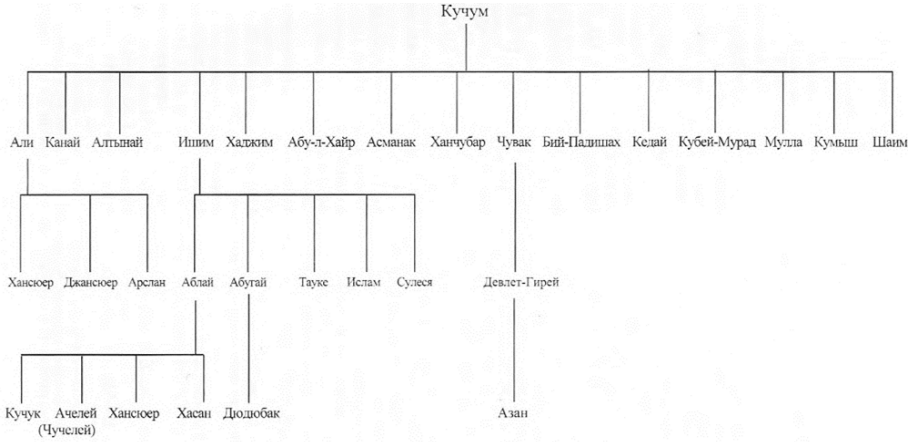
and continued to bear the title of “Tsar of Siberia.” However, when they acted against Russian interests, a single decision took away these titles and privileges.

An essential aspect of the history of the Descendants of Kuchum was shaped around the struggle for the revival of the Siberian Khanate and resistance against the Russians. In this process, the Indigenous peoples of Western Siberia recognized the heirs of Kuchum Khan as the legitimate heirs of the Khanate. They united around them, repeatedly launching rebellion movements against the Russians. One of the most important factors that increased the strength of these rebellions was the alliance formed by the Descendants of Kuchum with Kalmyks and Bashkirs. This alliance strengthened the resistance by bringing together different peoples against their common enemy. However, serious disagreements arose between these allies, especially during the reign of Kucuk Sultan. The relationship between the Descendants of Kuchum and Kalmuks was a forced alliance based on the interests of both sides, and both sides continued this cooperation by pursuing their interests. However, these mutual interests were only sometimes sufficient to ensure the alliance's stability, and occasionally, conflicts of interest and disagreements led to the weakening of these relations.

As a result, the indigenous peoples of Western Siberia deeply felt their historical and cultural ties and considered themselves the heirs of Kuchum Khan. With this consciousness, following in the footsteps of their ancestors, they revolted against the Russians many times to revive the Siberian Khanate in the hope of regaining their lost independence. The Descendants of Kuchum Khan adopted the spirit of resistance he initiated and fought against the Russians with the same determination. However, some of them failed in this difficult struggle and accepted captivity to survive or for other strategic reasons. By being forced to serve the Russian court, they had to give up their ideals of freedom and their struggle for independence, thus compromising their efforts to preserve their cultural and national identity. This tragic transformation is recorded as one of the most painful pages in the history of the Siberian Khanate.

Ek 1: Rus Ressam N. N. Karazin'in "Küçüm Han'ın Esir Edilen Ailesinin Moskova'ya Girişi 1599" adlı tablosu.

Ek 2: Küçüm Han'ın Soy Ağacı (Трепавлов, 2012, s. 217).

Ek 4: Semen Ulyanoviç Remezov'un Tara Voyvodası İvan Masalskiy'in Küçüm Han'a Saldırısı ve Küçüm Han'ın Esir Edilen Ailesinin Şehre Getirilmesini Tasvir Eden Çizimi (Kratkaya Sibirskaya Letopis, 1880).